

**ДІЕСЛІВНЕ КЕРУВАННЯ:
СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ КОНТРАСТИ**

УДК 81'367.625:811.162.4

Кашуба Н. Дієслівне керування: словацько-українські контрасти; 8 стор., кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська

Анотація. Статтю присвячено дослідженню керування дієслів у словацько-українському контрастивному аспекті. Проаналізовано словацькі дієслова, яким притаманне безприйменникове керування формою знахідного відмінка. Виявлено їх українські еквіваленти, яким властиве безприйменникове керування формами давального й орудного відмінків. З'ясовано лексико-семантичні особливості дієслів, які характеризуються варіантами форм керування в інтерлінгвальному плані.

Ключові слова: контрастивний аналіз, дієслівне керування, безприйменникове дієслівне керування, залежна форма, відмінок.

У зв'язку з активним розвитком міжмовних контактів важливим є вивчення результатів взаємодії близькоспоріднених мов. Контрастивне дослідження систем і субсистем відіграє значну роль у виявленні специфічних рис окремих мов. Зіставлення граматичних систем словацької та української, які, крім типологічної схожості, пов'язані тісними соціально-історичними й ареальними контактами, почалося порівняно недавно та активно ведеться в різних напрямках. Проблеми взаємодії цих близькоспоріднених мов присвячено праці таких словацьких й українських учених, як А.Й. Багмут, Л.Т. Буднікової, Ю. Ванька, З.І. Гілецької, Я. Джоганика, С.Л. Ковтюх, Я. Кредатусової, С.М. Пахомової, М. Чижмарової, М. Штеця, Л.М. Устюгової та інших. Проте щодо вивчення конструкцій з дієслівним керуванням у словацько-українському контрастивному аспекті, ґрунтовних досліджень ще не було. Це зумовлює *актуальність* пропонованої статті.

Метою статті є дослідити в синхронному плані відмінності між словацькими й українськими дієсловами, які при семантичній тотожності характеризуються різними безприйменниковими формами керування.

Предметом дослідження є специфіка і характер семантико-синтаксичних відношень між компонентами дієслівних конструкцій, побудованих на основі керування, в сучасній словацькій і українській мовах.

Основними джерелами фактичного матеріалу дослідження послужили лексикографічні праці. Було використано мовний матеріал, вибраний з таких словників, як *Krátký slovník slovenského jazyka*, 2003 (далі KSSJ), *Veľký slovensko-ruský slovník*, 1979 – 1995 (далі VSRS). Додатково були залучені матеріали Великого тлумачного словника сучасної української мови, 2004 / Ред. В.Т. Бусел та Російсько-українського словника, 2004 / Укл. Н.С. Лозова, Н.Г. Озерова, Л.М. Стоян. На підставі названих джерел опрацьовано близько 20 000 словацьких дієслів.

Взаємодія словацької й української мов, з одного боку сприяє їх взаємозбагаченню, а з другого – породжує явище небажаної інтерференції, тобто зміни, що відбуваються у мовленні білінгвів у результаті засвоєння різних мовних систем. Інтерференція фіксується на синхронному зрізі мов, однак “витоки цього явища переважно знаходяться в діахронії” [2, с. 107]. Схожість словацької й української мов нерідко вводить в оману єдністю форми дієслівної лексики при відмінній семантиці, синтактиці чи прагматиці. Унаслідок контрастивного аналізу вдалося виявити, що при тотожних значеннях дієслів, словацькі лексеми керують безприйменниковою формою знахіднок відмінка (далі ЗВ), а їх українські відповідники – безприйменниковими формами давального або орудного відмінків (далі ДВ, ОВ).

Такі особливості керування демонструють переважно дієслова, що характеризуються, з семантичної точки зору, вираженням статичності, тобто назвами станів, ситуацій, властивостей як постійних ознак субстанції [4, с. 147]. У сучасній словацькій мові дієслова (правниче) *alimentovať*, *baladizovať*, *habilitovať*, *interpelovať*, *podplatiť* / *podplácať*, *pokarhať*, *vzdelat'* / *vzdelávať*, *spolitizovať*, (релігійне) *rozhrešiť*, *napomenúť* / *napomínať*, *známkovať*, (книжне) *preferovať*, *zvýhodniť* / *zvýhodňovať*, що позначають загальні відношення в соціальній сфері, керують безприйменниковою формою ЗВ, тоді як в українській мові їм відповідають аналітичні конструкції з керуванням безприйменниковою формою ДВ, наприклад: *alimentovať dieťa* – платити аліменти дитині (VSRS, I, с. 54), *baladizovať čo* – надавати характер балади чому (VSRS, I, с. 103), *habilitovať koho* – присвоїти вченне звання доцента кому (VSRS, I, с. 573; KSSJ, с. 178), *interpelovať ministra, vládu* – зробити запит міністру, уряду (VSRS, I, с. 741, 742), *poslanci interpelovali ministra* – депутати зробили запити міністру (KSSJ, с. 223), *podplatiť sudcu* – дати хабара судді (VSRS, III, с. 193), *pokarhať niekoho za zlé prácu* – винести догану комусь за погану роботу, *verejne pokarhať niekoho* – винести публічну догану комусь (VSRS, III, с. 234), *učiteľ pokarhal žiaka* – учитель зробив зауваження учневі (KSSJ, с. 504), *vzdelat' mládež*,

Ľud – *дати освіту молоді, народу* (KSSJ, с. 891), spolitizovať privatizáciu, rozhodnutie súdu – *надати політичного характеру приватизації, рішенню суду* (KSSJ, с. 691), spolitizovať kultúrnu rubriku v novinách – *надати політичного характеру розділу культури в газеті* (VSRS, IV, с. 453), rozhrešiť kajúcnika – *відпустити гріхи сповідальнику* (KSSJ, с. 630), prisne napomenúť deti, syna – *зробити суворе зауваження дітям, синові* (KSSJ, с. 365; VSRS, II, с. 359), známkovať žiakov, diktát – *оцінювати учнів, диктант* (VSRS, VI, с. 543; KSSJ, с. 955), známkovať úlohu – *ставити оцінку за завдання* (VSRS, VI, с. 543), preferovať ťažký priemysel – *надавати пільги важкій промисловості, фінанче preferovať úradníkov – надавати фінансові пільги службовцям* (KSSJ, с. 558), zvýhodniť drobných podnikateľov – *надати особливі пільги дрібним підприємцям, zvýhodniť domácich výrobcov – надати пільги вітчизняним виробникам* (VSRS, VI, с. 646).

У сучасних словацькій і українській мовах аналогічне протиставлення залежних форм фіксуємо при керуванні дієслів obkladať, ošetriť / ošetrovať, naromôcť / naromáhať з семантикою піклування та допомоги, наприклад: liečili ju a obkladali celý týždeň – *лікували її і ставили їй компреси весь тиждень* (VSRS, II, с. 573), ošetriť raneného – *надати медичну допомогу пораненому* (VSRS, II, с. 815; KSSJ, с. 450), naromôcť priateľa v nešťastí – *допомогти товаришеві в біді* (KSSJ, с. 365), naromôcť dobrú vec – *допомогти хорошій справі* (VSRS, II, с. 359).

Опозицію безприйменникових залежних форм – словацької ЗВ й української ДВ, виявлено при дослідженні керування таких дієслів, як:

а) синонімічних obťažovať, rokusáť, zunovať зі загальним значенням 'набридати, надокучати', наприклад: obťažovali nás komáre – *нам набридали комари* (VSRS, II, с. 609), obťažovať niekoho otázkami, žiadosťami – *набридати комусь питаннями, проханнями* (VSRS, II, с. 609; KSSJ, с. 412), hra ho zunovala – *гра йому набридла* (VSRS, VI, с. 613; KSSJ, с. 968), život ho zunoval – *життя йому набридло* (VSRS, VI, с. 613; KSSJ, с. 968), maľovať ho zunovalo – *малювати йому набридло* (KSSJ, с. 968);

б) стилістично маркованих – розмовних nafackať, sfackať, sfliaškať, sprucovať, експресивних nafliaskať, spliaskať, nakopať з семантикою покарання, наприклад: nafackať i sfackať, sfliaškať chuligána, zlodeja – *надавати ляпасів хуліганові, злодієві* (VSRS, II, с. 308; KSSJ, с. 354), sfliaškať syna – *надавати ляпасів синові* (KSSJ, с. 663), sprucovať podriadeného – *задати головомайку підлеглому* (VSRS, VI, с. 489), nafliaskať nezbedníka – *надавати ляпасів шибеникові* (VSRS, II, с. 309; KSSJ, с. 355), nakopať niekoho od zlosti – *надавати стусанів комусь від злості* (KSSJ, с. 359).

Менш продуктивним є чергування таких безприйменникових залежних форм, як словацької ЗВ й української ОБ. Його зафіксовано при керуванні дієслів:

а) емоційного стану: *obetovať*, *obdivovať*, *poobdivovať*, *riskovať*, *reskírovať*, *posadnúť*, *postretnúť*, *mýliť si*, наприклад: *obetovať svoje šťastie* – жертвувати своїм щастям (VSRS, II, с. 561), *obdivovať prírodu, umenie, odvahu niekoho* – захоплюватися природою, мистецтвом, відвагою когось (KSSJ, с. 404), *obdivovať historické pamiatky* – захоплюватися пам'ятками старовини (VSRS, IV, с. 556), *poobdivovať krásu prírody* – помилуватися красою природи (VSRS, III, с. 301), *riskovať zdravie, život, hlavu* – ризикувати здоров'ям, життям, головою (KSSJ, с. 622; VSRS, IV, с. 95), *reskírovať rokutu* – ризикнути штрафом (VSRS, IV, с. 74), *posadol ho strach* – ним оволодів страх (VSRS, III, с. 349), *posadla ho zúrivosť, rýcha* – ним оволоділа лють, гордість (KSSJ, с. 524), *také nešťastie môže postretnúť každého* – таке лихо може з кожним статися (VSRS, III, с. 368), *mýliť si miesto, adresu* – помилятися місцем, адресою (VSRS, II, с. 274).

б) нехтування та зловживання: *fumigovať*, *opomenúť* / *opomínať*, *zneužiť* / *zneužívať*, *nadužiť* / *nadužívať*, наприклад: *fumigovať mienku niekoho* – нехтувати думкою когось (VSRS, I, с. 540), *opomenúť svoje povinnosti* – знехтувати своїми обов'язками (VSRS, II, с. 773), *opomenúť predvolanie pred súd* – знехтувати викликом до суду (VSRS, II, с. 773), *zneužiť priateľstvo, dôveru* – зловжити дружбою, довірою (KSSJ, с. 956; VSRS, VI, с. 552), *zneužívať svoje postavenie* – зловживати своїм становищем (VSRS, VI, с. 552), *nadužiť dôveru* – зловжити довірою (VSRS, II, с. 307; KSSJ, с. 354);

в) підпорядкування: *kormidlovať*, *riadiť*, *spravovať*, наприклад: *kormidlovať štát* – керувати, правити державою (VSRS, I, с. 909), *kormidlovať loď* – керувати судном (VSRS, I, с. 909; KSSJ, с. 268), *riadiť podnik* – керувати підприємством (VSRS, IV, с. 89), *riadiť ústav, družstvo, štát* – керувати установою, командою, державою (KSSJ, с. 620), *riadiť záchranné práce* – керувати рятувальними роботами (VSRS, IV, с. 89), *riadiť lietadlo* – керувати літаком (VSRS, IV, с. 89), *spravovať štát, majetok* – керувати державою, маєтком (VSRS, IV, с. 479; KSSJ, с. 696);

г) на позначення процесів, пов'язаних з наповненням об'єкта або з обміном об'єктів, наприклад: *natankovať*, *poosádzať*, *povymieňať si*: *natankovať benzín, naftu* – заправити бензином, нафтою (VSRS, II, с. 400; KSSJ, с. 373), *poosádzať koho* – позаселяти ким (VSRS, III, с. 310), *povymieňali si odznaky, známky, čiapku* – обмінялися значками, марками, шапками (VSRS, III, с. 420).

При аналізі дієслівного керування слід враховувати і той факт, що сукупність семантичних та синтаксичних характеристик відіграє важливу роль при конкретизації значення полісемантичних дієслів. Функціональною особливістю полісемантичних дієслів є їх здатність, в залежності від свого конкретного лексичного значення, керувати відповідними відмінковими формами. При дослідженні керування полісемантичних дієслів *oranovať*, *oránúvať*, *oranoávať*, *ovládnut' / ovládať*, *pestovať / pestúvať* виявлено, що вживання безприйменникових залежних форм – словацької ЗВ й української ОВ, має свої особливості. У сучасній словацькій мові полісемантичні дієслова *oranovať*, *oránúvať*, *oranoávať* в значеннях (1) ‘цільком охоплювати, оволодівати (про думки, турботи, почуття та ін.)’ і (2) ‘силою заволодівати чим-небудь, захоплювати (про територію)’ керують безприйменниковою формою ЗВ, їх українські відповідники – безприйменниковою формою ОВ, наприклад: *oranovala ich hrôza, radost' – ним оволодів страх, радість і chcieť oranovať celý svet – хотіти оволодіти всім світом* (KSSJ, с. 439). Тотожне чергування залежних форм виявлено при керуванні дієслів *ovládnut' / ovládať* в значеннях (1) ‘захоплювати, брати силою; здобувати’ і (2) ‘набувати ґрунтовних знань, умінь, навичок’, наприклад: *ovládnut' krajinu, svet – володіти країною, світом* (KSSJ, с. 454) і *cudzí jazyk ovládol rýchlo – він швидко оволодів іноземною мовою* (VSRS, II, с. 832; KSSJ, с. 454).

Проте такі властивості керування полісемантичних дієслів не є закономірністю. Зокрема, словацькі дієслова *pestovať / pestúvať* керують безприйменниковою формою ЗВ в значеннях (1) ‘присвячувати себе якому-небудь заняттю, якійсь справі’ і (2) ‘пильнувати, слідкувати за чим-небудь з метою забезпечення нормального стану, порядку та ін.’. Однак їх українські відповідники керують безприйменниковою формою ОВ тільки в значенні (1), наприклад: *pestovať šport, šach – займатися спортом, шахами* (KSSJ, с. 475), *pestovať hudbu, včelárstvo – займатися музикою, бджільництвом* (VSRS, III, с. 85). В значенні (2) їм притаманне керування прийменниковою формою *za* + ОВ, наприклад: *pestovať si ruky, vlasy, nechty – доглядати за руками, за волоссям, нігтями* (KSSJ, с. 475; VSRS, III, с. 85). Тому визначення специфіки керування полісемантичних дієслів є важливим етапом у вивченні результатів взаємодії сучасних словацької й української мов.

Отже, контрастивний аналіз керування словацьких дієслів і їх українських еквівалентів дозволяє виявити відмінності в структурі дієслівних конструкцій з тотожними значеннями, глибше дослідити особливості цих споріднених мов. Підсумовуючи результати дослідження, відзначимо, що

словацькі дієслова, які позначають загальні відношення в соціальній сфері, керують безприйменниковою формою ЗВ, а їх українські відповідники – це аналітичні конструкції з безприйменниковою формою ДВ. При безприйменниковому керуванні дієслів з семантикою набридання і покарання чергуються такі залежні форми, як словацька ЗВ й українська ДВ. Протиставлення словацької залежної форми ЗВ й української ОВ виявлено при безприйменниковому керуванні дієслів емоційного стану, нехтування, зловживання, підпорядкування.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1426 с.
2. Медвідь-Пахомова С. М. Словацько-українська інтерлінгвальна омонімія як комунікативна проблема // Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry / С. М. Медвідь-Пахомова. – Prešov, 2003. – S. 107–114.
3. Русско-украинский словарь / [Лозова Н. Е., Озерова Н. Г., Стоян Л. М. и др.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 1216 с.
4. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny / [Horecký J., Buzássyova K., Bosák J. a kol.]. – Bratislava: Veda, 1989. – 433 s.
5. Krátky slovník slovenského jazyka / [hlavná redakcia J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj]. – 4. vyd. doplnené a upravené. – Bratislava: Veda, 2003. – 985 s.
6. Velký slovensko-ruský slovník: I–VI. zv. – Bratislava: Veda, 1979 – 1995.

ГЛАГОЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ: СЛОВАЦКО-УКРАИНСКИЕ КонтРАСТЫ

Н. П. Кашуба

Аннотация

Статья посвящена исследованию глагольного управления в словацко-украинском контрастивном аспекте. Проанализированы словацкие глаголы, которым свойственно беспредложное управление формой винительного падежа. Выявлены их украинские эквиваленты, которым присуще беспредложное управление формами дательного и творительного падежей. Определены лексико-семантические особенности глаголов, которые характеризуются вариантами форм управления в интерлингвальном плане.

Ключевые слова: контрастивный анализ, глагольное управление, беспредложное глагольное управление, зависимая форма, падеж.

VERB CONTROL: SLOVAK AND UKRAINIAN CONTRASTS

N. P. Kashuba

Summary

Given article is dedicated to the research in the field of the verbal government in the Slovak-Ukrainian contrastive aspect. Slovak verbs which are inherent of the non-prepositional government by the form of accusative case are analyzed. Ukrainian equivalents of those Slovak verbs which are characterized by the non-prepositional government by the forms of dative and instrumental cases are also discovered. The lexico-semantic peculiarities of the verbs which are characterized by the variants of governmental forms in the interlingual context are ascertained as well.

Key words: the contrastive analysis, verbal government, non-prepositional verbal government, dependent form, case.